

דף נט

'אמר רב: מזבח שנפגם – כל הקדשים שנשחטו שם פסולין' – כתבו הרבה מן המפרשים שכוונת רב אפילו נשחטו בעוד המזבח שלם, ואחר כך נפגם – נפסלו (ע' ברכת הזבח; שפת אמת ועוד). אך יש שדייקו מלשון רש"י לפרש שרב דיבר כשהשחיטה עצמה נעשתה כשהוא פגום (ע' פנים מאירות; קרן אורה ועוד). וכתב ב'זבח תודה', גם אם נדייק כן אין כאן מחלוקת לדינא, כפי שמוכח מהמשך הסוגיא, שהיות והיתה שעה אחת שלא היה ראוי לזרוק את דמו של הקרבן – נדחה ונפסל (וע"ע בענינים אלו בחזו"א קמא לד, ד; אור שמח פסוה"מ יד, ד; אבי עזרי (חמישאה) פסוה"מ ג, כב). והוא הדין בכל זה כשנפגם הכבש (עפ"י הרמב"ם בית הבחירה א).

וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך – וכי עליו אתה זובח, אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר – ו'עליו' מתפרש: בגינו, בגללו. (רש"י). וכן מצינו לשון חז"ל בכמה מקומות 'על' – בשביל; – ע' פסחים ט, ט' צא ובקש ושחוט עלינו' – בשבילנו; לעיל לג. 'עד שמוזן עליו מדם חטאת', וברש"י; נזיר כג: 'ונפלו עליו' – נפלו בגללו; עתוס' יומא מג. (ד"ה הכל) שפרשו 'נתן עליו' – בשבילו; וכן ע' בגרסת הרא"ש במשנה כתובות קט. 'אבא פסק עליו' – היינו: 'בשבילי'.
[וכן רווח מאד הביטוי 'על ידי' במשמעות 'בשביל' – ע' במשניות שקלים א, ז; יבמות פרק האשה רבה ועוד. ומצאנו גם להפך: 'בשביל' במשמעות על ידי, בנוזר כט: 'בשביל אבא... בשביל עצמי' כלומר, ע"י אבא, ע"י עצמי – שהרי שביל הוא דרך, ו'בשביל' – בדרך ובאמצעי, על ידי].
עוד אפשר ש'עליו' מתפרש כאן במשמעות על ידו ובסמוך אליו, כמו שאמרו בכמה מקומות 'על – בסמוך' (ע' מנחות עח:), כמו ועליו מטה מנשה. אף כאן אמר הכתוב לשחוט ליד המזבח ובסמוך לו. ומה בא להשמיענו, והלא כבר למדנו מקום השחיטה – מזה דרשו, שכשרות הקרבן תלויה ומותנית בקיומו של המזבח.

(ונראה שזוהו פשט הכתוב 'עליו' – בסמוך לו. ומה שדרשו לעיל שכשר לשחוט בראש המזבח, זהו מדרש מיתור הכתוב. תדע, שהרי צדדו התוס' (נח). שמא מדרבנן אסור לשחוט עליו. והרי כבר ייסד הט"ו וכ"מ בתוס' בכ"מ (ע' באורך ביוסף דעת ב"מ ע), שבכל מקום שהתירה התורה דבר בפירושו, לא אסרוהו חכמים. וכיצד אסרו לזבוח על המזבח – אלא מוכח שפשט הכתוב אין במשמע עליו דוקא).

ודרשו מעליו – כשהוא בשלמותו, ללא פגם (כן כתב רש"י במנחות ה: וכן משמע מדברי רש"י בחולין (יז סע"ב) שמכאן מקור הדין שמזבח פגום – פסול).
ויש לשאול, הלא בכל מקום אינו פסול אם לא שנה עליו הכתוב, ומדוע מזבח שנפגם פסול? יש לומר שלמצוה כבר שמענו מ'אבנים שלמות', ובא הכתוב הנוסף לעכב (ע' שפת אמת).
ואולם התוס' בחולין (יז:): כתבו שהמקור לפסול מזבח פגום הוא מ'אבנים שלמות', ולדבריהם צריך לפרש שעיקר הלימוד כאן רק לומר שבעת הזביחה צריך שיהא מזבח כשר (ע' בזה בחדושי ר' אריה לייב מאלין ח"ב כו).

'בעלי חיים אינן נדחים' – וכן הלכה (רמב"ם פסולי המוקדשין ג, כג. ואולם בפיה"מ כתב הרמב"ם שלהלכה בע"ח נדחים). בטעמי הדין – ע' במובא לעיל יב. וע"ע בספר זכר יצחק סו"ס י מה; שבט הלוי ח"ו קונטרס הקדשים ת; וח"ח קמב.

'נהרס – הא איזקון להו?' – ולא הוצרכה הברייתא להשמיענו שאותם קדשים פסולים. מכאן מבואר שהזקן פסול לקרבן גם בדיעבד [וכמו שכתב במשנה למלך]. והכריח הדבר מטעם אחר, כי אם אין הזקן פסול אלא לכתחילה, הלא ניתן לפרש הברייתא שבאה להשמיענו שגם אם עבר והקריב פסול, מטעם 'דיחוי' (שער המלך איסורי מזבח ב,ו. וע"ע טו"א ר"ה י; יד דוד). ושיעור זיקנה הפוסלת – כתב בספר משנה למלך (איסורי מזבח ב; פרה א) בדעת הרמב"ם, שכל שתש כחו מחמת זקנה הרי הוא פסול. אבל התוס' ביזמא (סו:) כתבו שמהתורה פר שהוא יותר מבן שלש שנים פסול.

ורבנו גרשום בכורות מא. כתב 'זקן הרבה'. ובהגהות ריעב"ץ כאן כתב שאינו פסול אלא משום כחש בשר ותשות כח, אבל אין הזיקנה מום בעצם, שהרי אין מתירים את הבכור לשחטו משום זיקנה. ובוה יישב קושית התוס', שאותם פרים שהאריכו ימים בדרך נס, יש להניח שלא שלטו בהם כחש ותשות – הלכך כשרים. וכן אתה אומר באילו של יצחק שנברא בששת ימי בראשית. ואולם מדברי התוס' שהקשו משמע שנקטו שאין חילוק אם ניכר כחשו אם לאו, וכפי שיטתם ביזמא שהדבר תלוי בגיל.

[יש מהאחרונים שכתבו שגם עוף פוסלת בו זיקנה, אף כי מום אינו פוסלו (ע' אור החיים ויקרא א,יג; אבני נזר אר"ח נח,טו)].

'מזבח שנעקר – מקטירין קטרת במקומו' – היינו בשילה ובבית עולמים, אבל לא במדבר, שלא היתה שם קדושת מקום קבוע (עפ"י חזו"א קמא לא,ה; משך חכמה פקודי מ,ה – ובוה פירש דקדוק המקראות). ומה שמקטירין קטורת במקומו – כי מעיקרא קדשו גם את מקומו. ואין ללמוד מכאן לשאר מקומות, כגון ארון קודש שמקומו קדוש (עפ"י שו"ת רב פעלים ח"ב או"ח כא. וע"ע בתשובה המובאת ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' פסחים אות ל).

וכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"א רב; ח"ד רב; ח"ו פא): אף על פי שמקטירין הקטורת ללא מזבח, צריך על כל דין פנים להקטיר על כלי שרת ולא על הרצפה, כשם שהמזבח הפנימי עצמו הוא כלי שרת. וטעמו, כי דין 'כלי שרת' הקיים במזבח – לא שמענו לבטל, רק דין 'מזבח' שבמזבח.

'מזבח שנעקר – מקטירין קטרת במקומו... מודה ר' יהודה בדמים... דברים ככתבן – דברי ר' יהודה' – מבואר בסוגיא שהקטרת קטורת כשרה על הרצפה, במקומו של מזבח. וכן הקטרת אימורים כשרה על הרצפה לדעת ר' יהודה [על כל פנים כאשר יש מזבח בנוי. ויש אומרים אף במזבח שנעקר]. ואולם זריקת הדם אינה כשרה אלא על המזבח כשהוא בנוי ושלם.

[בוה מובן מה ששנה הכתוב בפרשת מזבח הקטורת (ס"פ תצוה): וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה, מדם חטאת הכמורים אחת בשנה יכפר עליו – כי לענין מתן דמים, הכפרה עליו מעכבת. לא כן לענין הקטרת הקטורת שעליה לא שנה הכתוב (משך חכמה שם).

וכן מוסבר שינוי לשון הכתוב בענין הבכור (במדבר יח,יז): את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר – ובכל מקום גבי הקטרה, נאמר 'על המזבח', מלבד כאן – לפי שבבכור מצוי ריבוי קרבנות, מן הבכורות שבכל הארץ (וכן יש ריבוי קרבנות במעשר בהמה ובפסת, שגם הם הקטרת אימוריהם נלמדת מן הכתוב הזה, מובשרם), ויתכן שבריבוי מופלג לא ימצא מקום על המזבח ויוצרכו להקטיר על הרצפה. לכך הדגיש הכתוב רק כלפי הדם 'מזבח', ולא כלפי הקטרת האימורים שאותם ניתן להקטירם גם על הרצפה. ומזה דרש שלמה לקדש את החצר (משך חכמה שם. וע"ע במה שכתב בפרשת אחרי יו,יא).

וכן מובן שינוי הכתוב בשמן המאור ובקטורת, שבשמן נאמר על המנרה הטהרה יערך את הנרות ואילו

בקטורת לא הוזכר המזבח אלא ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד – בזה מורה לנו שרק מקומו מעכב ולא המזבח עצמו [וכדין הקטרת קטורת ביוהכ"פ שאם אין ארון נותן במקומו, וילפינן חוץ מפנים] [עפ"י משך חכמה פקודי מ,ה].

וכתבו התוס' שהקטרת מנחות כשרה גם כשאין מזבח בנוי, שלא נצרך מזבח אלא בזבחים כמו שלמדו מזבחת עליו. וכן כתבו הסמ"ג (ל"ת שלב) והרשב"ץ (בח"ג רא).

[וזה לשון הגרז"ר בענגיס (ח"א סא,כו): 'איני מבין טעמא דמילתא שלא תיקנו לנו חז"ל לזכור הקרבת העומר ביום טוב שני של פסח, ומדוע נשתנה מיתר הקרבנות שאנו מתפללין עליהם לזכות להקריבן... ובשלמא לענין מנחת העומר נראה דיש לומר על פי מה שכתבו התוס' (זבחים נ"ט ע"ב ד"ה עד) שאפשר להקריב מנחה גם בזמן הזה ואין צריך לזה מזבח, יעו"ש, אבל על הכבש הבא עם העומר אף שאינו מעכב, מ"מ צריך היה להזכירו משום מצות הקרבנות. ואנכי לא ידעתי'. וע"ע תוספת דברים במה שכתב בח"ב מה, בהערה 5.]

ובשפ"א מנחות מה: נתן טעם שכל הקרבנות האמורים בתו"כ ב'אמור אל הכהנים', שאינם מן המוספין, אין מזכירים אותם כיון שלא נהגו במדבר אלא בבואם לארץ. ורק מה שהקריבו במדבר ומוטל גם עלינו אף כאשר איננו במקומנו, וחסרים לנו – אנו מזכירים במקום ההקרבה].

יש שכתבו שהוא הדין ניסוך המים – כשר ללא מזבח (ראה מו"מ בהרחבה בבטאוני 'בנה המקדש' – קבצי תש"ן ואילך). ואולם בחדושים על הש"ס המיוחסים לגר"ח (מועד קטן אות עא) מובא שניסוך המים דינו כדם שאינו כשר אלא על המזבח. וכ"ה בקהלות יעקב (זבחים לא).

יש לעיין עוד, האם רשאים להקטיר אמורים על הרצפה כאשר זריקת הדם נעשתה על המזבח, וזה נפגם או נהרס; האם יש להשוותה להקטרת קטורת, או שמא כיון שאין ראוי עתה לזבוח, כדכתיב 'זבחת עליו', אין ראוי גם להקטרת אימורים.

והנה כתבו התוס' (בד"ה עד): 'ואין לתרץ דר' יוחנן כרבי יהודה דשרי להקטיר ברצפת העזרה, דלא מיסתבר דלישרי רבי יהודה בשעה שהמזבח פגום אלא בשעה שהמזבח כשר' (וכן כתבו ביזמא סג). ומשמע מדבריהם שאף כשנזרק הדם על המזבח, אם נפגם או נהרס – אין רשאים עתה להקטיר על הרצפה. שאין לומר שדיברו באופן שלא נזרק הדם – דהא פשיטא, שהרי אמרו להדיא מודה ר' יהודה בדמים, ומהו לשון 'דלא מיסתבר' שכתבו.

ואולם בדף סא. (בד"ה מאי) נקטו התוס' שמקטירים החלבים על הרצפה כמו קטורת. [ויש מקום לפרש דבריהם שכל הנחתם זו רק בשאלה, אבל לפי מה שתמצו שמקשים בשר לדם לחומרא, שוב אתקש גם חלב האמור שם לדם, הלכך צריך מזבח] וצ"ע. [ע"ע קרן אורה ושפת אמת; חזון איש יז סק"ב וזבח תודה; אחיעזר ח"ד עב; שלמי שמעון יב].

וכן דנו אודות דיני 'מערכה' כשמקטיר אימורים על הרצפה – ע' בספר מקדש דוד הו; חזון דעה יומא מה (עמ' רצז).

עוד נסתפקו האחרונים בדין מליקת עולת העוף, שדרשו להלן (סה) שנעשית בראשו של מזבח כדין ההקטרה; האם לאחר שקידש שלמה את הרצפה, אפשר למלוך שם – ע' מקדש דוד סוס"י כה; הר צבי להלן סה.

'דברים ככתבן. דברי ר' יהודה' – מלשון רש"י (ד"ה דברים ולהלן ס. ד"ה מודה) משמע שקדשו את כל רצפת העזרה להיות כמזבח.

ובחזו"א (קמא לא,ה – ב'הערות שלא בעיון כה"צ) הסתפק אם צריך לקדשי קדשים רצפת צפון בדוקא. [ונראה שורש ספקו,

האם כשם שהמזבח כולו כשר לקדשי קדשים לר' יוסי, דכתב 'זובחת עליו את עלתיך', הוא הדין לרצפה שדינה כמזבח לענין הקטרה. או שמא אינה לגמרי כמזבח, שהרי מודה ר' יהודה בדמיו. ובמקום אחר (יז, ב; יט, כג) נקט כן כודאי שאין כשרים בדרום לפי שלא נחשב ראשו של מזבח, שהרי אינו ראוי לדמים.

לכאורה נראה מדברי הרמב"ם (בית הבחירה ב,ה) שהלכה כרבי יוסי, כמו בשאר מקומות שהלכה כמותו כנגד רבי יהודה (ע' כסף משנה שם). אך יש מי שכתב שנראה שהלכה כר' יהודה שרצפת העזרה כשרה להקטרת אימורים – שכן משמע מדברי רבא 'ומודה ר' יהודה בדמיו' – משמע שנוקט כשיטתו (עפ"י 'משנתו של ר' עקיבא' לגרע"י שלזינגר. תשו' יח). וכן מורה פשט הכתובים בדברי הימים, כפי שהעירו המפרשים. וכן נקטו בפשטות הראשונים, ששלמה קדש רצפה (ע' בפירוש רבנו בחיי שמיני; כוזרי ג,לט). ויש להסתפק האם חכמים חולקים על ר' יהודה בדיון, שלשיטתם אי אפשר לקדש רצפה למערכה. או שמא אינם חולקים לדינא, שבמקום הצורך ניתן לקדש את הרצפה, אלא חלקו כיצד היה מעשה – כן נסתפק בחז"א יט, כח. ע"ש.

'דברים ככתבן. דברי רבי יהודה...' – כיוצא בזה אמר רבי יהודה בפסחים 'לגר אשר בשעריך תתנה... – דברים ככתבן, ורבי מאיר חולק. וכן בסוטה לח. דרש רבי יהודה [דלא כחכמים] ממשמעות 'כה תברכו' – בלשון הקדש, כלומר 'כה' – בדיוק כפי שנכתב בתורה. [וכבר הראינו לדעת בכמה הלכות שלשיטת רבי יהודה דיבורו של אדם צריך להיות מסוים מדויק ופרטני ואין די בביטוי כוללני. וכן לענין נוסחי ברכות – רבי יהודה מסיים ומפרט. ע' במובא ביוסף דעת נדרים יא וברכות מ].

דף ס

זמה ת"ל ושלש אמות קמתו – משפת סובב ולמעלה – הרמב"ם קורא לחלק זה של קיר המזבח שמשפת סובב ולמעלה: 'מקום המערכה' (ע' בהלכות בית הבחירה ב,ה ועוד). וכתב (שם בה"ז) ששיעור גובה זה מעכב לדורות, שאי אפשר לבנות מזבח שקומתו פחות משלש אמות – כי כך כתבה תורה בשיעור גובה מקום המערכה [וכמו שאמרו להלן (סב) שלעולם אין למעטו משטח אמה על אמה – כשטח המערכה].

אמנם מדברי הגר"א (יו"ד קמא ס"ק לה) משמע לכאורה שחולק על כך, שכתב שגובה המזבח, הגם שהוא כתוב בתורה – אינו מעכב. ומשמע לכאורה שגם שלש אמות הכתובים במקרא, שהן 'מקום המערכה' לשיטת הרמב"ם – אינן לעיכובא. וכן נראית לכאורה שיטת הראב"ד, שאותו גובה אינו בכלל 'מקום מערכה' לדעתו (עפ"י חדושי מרן ר"ז הלוי בית הבחירה ב,ח).

זדלמא משום דקסבר שפיכה מכח האדם בעינן – החזו"ן-איש (כ ב,י) כתב שפסול מטעם 'מתעסק'. וכתב להוכיח מכאן שפסול 'מתעסק' בקדשים קיים גם בשאר עבודות ולא רק בשחיטה, דלא כדעת האחיעזר (ה"ב ב). ע"ש. (וכן נקט הגר"ד בנגיס ח"ב מז). והגאון רבי חיים עוזר (שם בח"ג נב) השיב להוכיח להפך, שהרי לא הזכירו בעניננו פסול 'מתעסק' אלא משום חסרון בכח האדם – משמע שאכן אין פסול 'מתעסק' בשאר עבודות.

וע"ע באבני נזר (אה"ע קפד, י קצ,ח) שהביא מכאן אודות נפילה מידו, בשחיטה ובגט, האם נחשב כבא מכחו. וע"ע בהר צבי.